

Szczecin, 5 maja 2017 r.

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI
WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY
INSTYTUT POLITOLOGII I EUROPEISTYKI

mgr Piotr Mszyca

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Sily zbrojne w polityce bezpieczeństwa Republiki Turcji

Promotor: dr hab. Jarosław Piątek, prof. US

Republika Turcji jest unikatowym przykładem, jeśli chodzi o rolę, jaką pełni wojsko w systemie polityczno-społecznym państwa. Rola ta, nie została nadana siłom zbrojnym w Turcji z dnia na dzień. Schemat podejmowania decyzji politycznych w tym państwie kształtowany był przez wieki. Turcja, jako spadkobierczyni tradycji i kultury po Imperium Osmańskim, odziedziczyła również model polityczny, którego uczestnikiem było także wojsko. Odegrało ono olbrzymią rolę w procesie kształtowania się państwowości Imperium dzięki licznym podbojom, które bogaciły państwo. O silnej pozycji armii świadczyły jej wysoko wyszkolone kadry.

Dzięki wielu sukcesom na polu bitwy, armia osmańska uzyskała specjalny status. Brało się to po pierwsze z faktu, iż odpowiedzialni oni byli w głównej mierze za rosnącą potęgę państwa. Po drugie, wojskowi traktowani byli również jako ci, którzy bronią obywateli przed zagrożeniami zewnętrznymi. Takie postrzeganie wojska przez społeczeństwo, powiązane było ze specyfiką ludności w tym regionie, które charakteryzowało się ścisłą hierarchizacją struktur społecznych. W hierarchii tej, ci którzy dbają o bezpieczeństwo państwa oraz spokój obywateli zasługują na szczególne uznanie, zajmując jednocześnie wyższe miejsca w drabinie społecznej. Tego typu podziały były powszechnie akceptowalne przez obywateli.

W momencie kształtowania się nowoczesnej Turcji, wojsko potwierdziło swoją rolę, broniąc granic zewnętrznych oraz niepodległości państwa w Wojnie o Niepodległość. Ustanowienie Republiki w 1923 r. i zniesienie kalifatu rok później, były przełomowym momentem w historii Turcji. Zapoczątkowało to zmiany, dzięki którym Turcja zerwała z

przeszłością monarchiczną i wkroczyła na ścieżkę parlamentaryzmu, demokratyzacji i modernizacji. Liczne reformy dokonane przez Mustafę Kemala Atatürka i jego współpracowników, miały ogromne znaczenie dla sił zbrojnych. Wśród kilku zasad, na których opierała się powstała ideologia kemalistyczna, wyróżnić należy dwie: nacjonalizm i laicyzm, które stały się jednocześnie fundamentem ustroju Republiki Turcji.

Armia odgrywała i nadal odgrywa ogromną rolę w życiu społeczno-politycznym Turcji. Pozycja i zaufanie społeczne, jakimi cieszą się wojskowi wynika z faktu, że to właśnie siły zbrojne odegrały najważniejszą rolę w przekształcaniu upadającego Imperium Osmańskiego w nowoczesną Republikę Turcji. W oczach tureckiej opinii publicznej, świecki wizerunek współczesnej Turcji wynika w głównej mierze z poczynań Mustafy Kemala, który prowadził politykę mającą na celu okcydentalizację państwa, który sam był przecież wojskowym.

Tureckie Siły Zbrojne uzyskały specjalny status współdecydenta w kreowaniu polityki państwa dzięki tzw. mechanizmom formalnym i nieformalnym. Formalne to takie, które usankcjonowane są poprzez akty prawne lub instytucje, dzięki którym wojsko ma możliwość wywierania wpływu na politykę. Najlepszym tego przykładem jest Rada Bezpieczeństwa Narodowego, która powstała po zamachu stanu w 1960 r., zyskiwała kolejne uprawnienia i coraz większą autonomię polityczną z biegiem lat. Mechanizmy nieformalne natomiast, związane są bardziej z wykształconymi przez lata stosunkami społecznymi w Turcji, rolą wojska w tych stosunkach oraz wizerunkiem wojskowych w oczach społeczeństwa. Wykorzystując to, przedstawiciele Tureckich Sił Zbrojnych oddziaływali na opinię publiczną w Turcji. Dlatego też, wszelkie wystąpienia publiczne, opinie wojskowych czy wywiady, jakich udzielali, należy również odczytywać jako wywieranie wpływu na politykę, albowiem kształtowanie opinii publicznej w państwie jest nierozzerwalnie związane z wyznaczaniem kierunków jego polityki.

Kiedy armia przejmowała władzę w państwie po zamachach stanu, argumentowała swoje postępowanie faktem, że było to jedyne wyjście, ponieważ jedność narodowa, która opierała się na zasadach Atatürka była zagrożona. Należy jednak zauważyć, że armia w momencie dokonywania przewrotów nie przejmowała władzy na długi okres czasu. Za każdym razem, kiedy chaos w państwie był zażegnany, oddawała władzę w ręce polityków wybranych w demokratycznych wyborach. Nie oznacza to jednak, że wraz z przejściem władzy przez cywilów, wojskowi przechodzili w cień tureckiego życia politycznego. Umacniali oni bowiem swoją pozycję w tureckim systemie konstytucyjnym, zwiększając jednocześnie społeczne zaufanie, które miało być z kolei legitymizacją ich przyszłych działań.

Turcja jest państwem funkcjonującym na obrzeżach polityki europejskiej i azjatyckiej. Dla wielu, jest swoistym pomostem pomiędzy światem Zachodu i Wschodu. Państwo to, poprzez swoją politykę kreuje, zdaniem obserwatorów, pozytywne impulsy zbliżenia i integracji z Europą. Na tym tle znakomicie oceniana jest prozachodnia rola, jaką wcześniej przyjęła Turcja wstępując do NATO. To struktury wojskowe są w tym względzie dowodem politycznej skuteczności państwa. Model polityki wewnętrznej Turcji, tak wysoko promujący siły zbrojne jest gwarantem bezpieczeństwa na Bliskim Wschodzie, Bałkanach i Azji Środkowej. Ta skuteczna polityka z udziałem sił zbrojnych, jako strażnika laicyzacji tureckiej gwarantuje także (tak ważne obecnie) ograniczenie wpływów ideologii islamskiej wobec szeroko rozumianej Europy.

Ogromna rola sił zbrojnym w państwie napotyka współcześnie na dwa poważne ograniczenia. Pierwszy związany jest ze środowiskiem wewnątrzpolitycznym samej Turcji, gdzie siły polityczne np. Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) mają nową wizję polityki bez sił zbrojnych i ich dotychczasowej pozycji. Drugie ograniczenie wynika ze środowiska zewnętrznego tureckiej polityki, w którym UE tak wysoko stawia zasadę neutralności sił zbrojnych w polityce państwa. Cechą wspólną jest rozumienie i realizacja bezpieczeństwa oraz polityki będącej konsekwencją bezpieczeństwa. Pozycja współczesna Turcji, bowiem rośnie nie tylko, jako gwaranta zasad laicyzacji państwa, pewności militarnej odpowiedzi, ale także jako kraj tranzytowy strategicznych surowców dla UE. Tym samym bezpieczeństwo utożsamiane jest z potencjałem wojskowym, którego przeznaczeniem jest działanie ukierunkowane na obronę terytorium Turcji lub misje poza jego granicami. Bezpieczeństwo realizowane przez Turcję w tym zakresie z silną armią, jest gwarantem bezpieczeństwa u zewnętrznych granic Unii Europejskiej.

Mechanizm polityczny państwa z pozycją niedemokratyczną sił zbrojnych jest przykładem skutecznego systemu politycznego w kraju muzułmańskim, w którym silna wewnętrzna pozycja sił zbrojnych stoi na straży efektywnego oddzielenia religii od państwa i zachowania jego świeckiego charakteru. Celem rozprawy doktorskiej było dokonanie analizy polityki bezpieczeństwa Turcji i jej podstawowego czynnika – sił zbrojnych. Aby analiza ta była kompletna, dokonano oceny wpływu czynników zewnętrznych i wewnętrznych na funkcjonowanie sił zbrojnych i uzyskaną przez nie rolę w Republice Turcji. Ponadto, istotą podjętej analizy było zweryfikowanie rzeczywistego miejsca sił zbrojnych, ich roli i funkcji w strategii bezpieczeństwa. Ważną kwestią stało się także ukazanie przedstawicieli wojska w systemie organów władzy i kreowaniu samej polityki. Tego typu podejście do sił zbrojnych, w sposób zdecydowany umiejscawia badania w naukach o polityce (politologii).

W pracy zostało również przybliżone stanowisko rządzącej od 2002 r. Partii Sprawiedliwości i Rozwoju i nastawienie jej przedstawicieli w stosunku do sił zbrojnych. Zbadanie założeń partii politycznych pozwoliło na umiejscowienie sił zbrojnych w systemie politycznym. Poznanie koncepcji politycznych Partii Sprawiedliwości i Rozwoju pozwala także na przedstawienie roli jaką siły zbrojne według partii, powinny pełnić w zapewnianiu bezpieczeństwa państwa w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym. Zebrane argumenty pozwoliły również zilustrować postawy wobec armii, jej roli i funkcji jaką pełni oraz poziomu akceptacji wizji polityki bezpieczeństwa kreowanej przez AKP. Powyższe oceny zostały uzupełnione o przedstawienie uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, w których siły zbrojne uzyskały swoją pozycję w państwie, co pozwoliło na zweryfikowanie rzeczywistego miejsca sił zbrojnych w polityce bezpieczeństwa Turcji obecnie. Celem zasadniczym prowadzonego badania było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: W jakich uwarunkowaniach wewnętrznych siły zbrojne osiągnęły swoją pozycję w państwie oraz czy istnieją uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne pozwalające na jej wykorzystanie polityczne dla bezpieczeństwa Turcji?

Autor przedstawił w pracy relacje partii rządzącej z kołami wojskowymi w proponowanych ramach czasowych, tj. od 2002 r. do połowy 2016 r., co pokrywa się z okresem, w którym rządziła Partia Sprawiedliwości i Rozwoju.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów. Rozdział pierwszy ma charakter rozważań teoretycznych, a jego zadaniem jest wprowadzenie w zagadnienie sił zbrojnych oraz polityki bezpieczeństwa państwa. W rozdziale dokonano przedstawienia głównych aspektów dotyczących bezpieczeństwa, przedstawiono jego typologię. Skupiono się na zaprezentowaniu teorii bezpieczeństwa i wykazano, iż nieodłącznym elementem bezpieczeństwa państwa są jego siły zbrojne. W rozdziale analizowano teoretyczne podstawy ich funkcjonowania, podkreślono funkcje sił zbrojnych. Autor położył również nacisk na relacje cywilno-wojskowe oraz wykazał w jaki sposób i w jakich okolicznościach armia może brać udział w życiu politycznym jako podmiot.

W rozdziale drugim autor skupił się na przedstawieniu charakteru i zakresu przemian, które stały się zacznem politycznym powstania współczesnej Turcji. Punktem początkowym analizy dokonanej przez autora było przedstawienie spadku politycznego po Imperium Osmańskim. W rozdziale dokonano analizy koncepcji polityki, na podstawie której sformowano Republikę Turcji. Wykazano w rozdziale wpływ ideologii kemalizmu.

W rozdziale trzecim zostały poddane analizie: system polityczny Turcji oraz specyfika i rola religii w nowoczesnej Turcji. Z jednej strony, zakłada laicki charakter państwa, w

którym religia ma być całkowicie odseparowana od państwa, ale z drugiej strony, autor wykazał jego fenomen, ponieważ odseparowanie religii od państwa w ujęciu tureckim, to nic innego jak całkowita jego kontrola. W rozdziale ukazano także proces odradzania się religii. Przedstawiono także mechanizm zagospodarowania przez partie polityczne nastrojów społecznych o podłożu religijnym. Autor wykazał wpływ polityki motywowanej religijnymi aspektami na bieżącą działalność państwa. Autor skupił się na przedstawieniu sił zbrojnych w takim systemie politycznym Turcji, roli, specjalnych uprawnieniach jakie posiada wojsko oraz jego umiejscowienie i możliwość oddziaływania na politykę. W części rozdziału dokonano również, przeglądu potencjału politycznego wojska, które zmieniało się w zależności od aktualnej sytuacji społeczno-politycznej.

W rozdziale czwartym rozprawy doktorskiej skupiono się na zaprezentowaniu sił zbrojnych na tle zmieniającej się sytuacji wewnętrznej państwa. Przedstawiony został punkt widzenia przedstawicieli sił zbrojnych na ich rolę w polityce Turcji, ze szczególnym uwzględnieniem roli strażnika, który pilnuje przestrzegania zasad ideologii kemalistycznej. Stało się to wypadkową do wskazania i zbadania głównych aspektów, kiedy wojsko przejmowało władzę w wyniku zamachu stanu lub było głównym inicjatorem zmiany władzy cywilnej w państwie. Ich charakterystyka, wraz z okolicznościami oraz implikacjami, jakie ze sobą niosły, jest dla autora wstępem do ukazania sił zbrojnych jako uczestnika tureckiej sceny politycznej oraz zderzenia tych realiów z koncepcją lansowaną przez liderów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju po przejęciu władzy.

W rozdziale piątym dokonano charakterystyki sił zbrojnych jako uczestnika w kreowaniu polityki zagranicznej państwa. Rola, jaką odgrywa armia, jako podmiot w sprawowaniu władzy w Turcji jest ogromna i oddziałuje zarówno na politykę wewnętrzną, jak i zewnętrzną. Autor przedstawi Turcję, jako kreatora polityki bezpieczeństwa. Aby opis ten był kompletny, musiał zostać poprzedzony przedstawieniem potencjału i znaczenia sił zbrojnych w realizacji polityki zagranicznej Turcji. Kolejny podrozdział, poświęcony jest wpływowi procesu integracji Turcji z Unią Europejską na redukcję roli armii w tureckim systemie politycznym. Przedstawiono rolę sił zbrojnych pod kątem obecności Republiki Turcji w strukturach NATO oraz postawę wojska wobec jednej z najważniejszych spraw dla bezpieczeństwa Turcji – kwestii kurdyjskiej.

W ostatnim rozdziale skupiono się na przedstawieniu wpływu wojska na kreowanie polityki z państwami sąsiednimi. Turcja ze względu na unikatowe położenie geograficzne, sąsiaduje z państwami o zupełnie odmiennych interesach i systemach politycznych. Turcja narażona jest stale na różnego rodzaju konflikty regionalne. Rozdział szósty zatem, to próba

odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób w obliczu dynamicznych zmian geopolitycznych w regionie Bliskiego Wschodu, wojsko tureckie wpływa na politykę państwa dbając jednocześnie o kreowanie relacji z państwami regionu. Rozdział w konsekwencji pozwala na zaprezentowanie wytycznych dotyczących siły zbrojnej przede wszystkim w przestrzeni suwerennej polityki bezpieczeństwa państwa.

Poprzez treść zawartą w poszczególnych rozdziałach praca może się wpisać w nurt badawczy nauk o polityce, ale także współczesnych stosunków międzynarodowych, badań nad bezpieczeństwem. Autor starał się wypełnić istniejącą lukę w zakresie poznania wydarzeń stosunkowo nieodległych i tak ważnych dla wydarzeń najnowszych.

Problematyka przedstawiona przez autora z pewnością nie należy do często rozstrzygalnych. Stworzono dość subiektywny obraz, jednak w pełni tożsamy z uwarunkowaniami nie tylko wynikającymi z analizy problemowej, ale i ważności zagadnień.